

YR WYDDFA

Mae'r bylchau yma bron i gyd yn uchel, yr unig un a ddefnyddid yn rheolaidd ar gyfer teithio yn hytrach nag ar gyfer symud da byw weithiau oedd Bwlch Maesgwm rhwng Llanberis a Rhyd Ddu.

Bwlch Carreg y Gigfran SH 580562

Yn aml fe welir y cigfran ar garreg neu glogwyn amlwg yn y mynyddoedd. Ystyrid cigfran fel adar doethineb a phroffwydoliaeth; ef hefyd oedd yr aderyn a ffafirir gan y duwdod solar Lleu.

Bwlch Ciliau SH 620537

Lluosog y gair *cil*, gyda dau ystyr, sef: 'cornel, ongl', neu 'cilfach, lle o'r neilltu. Gallai unrhyw gwli, pant neu doriad mewn llethr mynydd gael ei alw'n cil, ac mae nifer ohonynt hwy naill ochr i'r bwlch hwn 'pas'.

Bwlch Coch SH 621552

Er bod y defnydd arferol o'r term lliw *coch* 'cochlyd' yn arferol heddiw, ar un adeg fe ellid ei ddefnyddio i ddisgrifio sawl lliw, o goch i frown drwy goch a tuag at oren.

Bwlch Cwm Brwynog SH 591558

Brwyn 'planhigyn hirfain tir corsiog + -og' tueddiad, llawer'

Bwlch Cwm Cesig SH 558572

Cwm ble roedd *cesig* [lluosog *caseg*] yn casglu. Er bod gan y ceffyl agweddau symbolaidd gwahanol, yn gyffredinol roedd *cesig* yn cael eu hystyried yn symbolau ffrwythlondeb a haelioni. Hyd yn oed tan yn eithaf diweddar, roedd perchenogaeth ceffylau, enwedig *cesig* gydag ebolion, yn cael ei weld fel arwydd o gyfoeth a bri.

Bwlch Cwm Llan SH 605521

Cwm Llein ar y mapiau cynnar, felly *llain*, *llein* 'gleddyf' neu *llain* 'darn o dir cul'; fodd bynnag, yn Siarter Aberconwy enw'r afon oedd y Llem, rhaid penderfynu rhwng *llem* 'miniog' neu llygriad y gair *llam* 'naid'; fel term disgrifiadol am afon yn 'llamu' i lawr.

Bwlch Garw SH 643552

Mae gan y term garw ddau ystyr posib yma: *garw* 'creigiog, bras, anodd'; neu, *garw* 'enbyd, peryglus, ofnadwy'. Yn sicr, gallai gyfeirio at yr anhawster o ran cyrraedd neu groesi'r bwlch oherwydd y tir creigiog. Mae'r fan a'r lle wedi dod o hyd i'r enw 'The Horns' ar fapiau yr AO.

Bwlch Geifr SH 626557

Gall yr enw roi ymdeimlad mai dim ond man neu lwybr y byddai geifr yn eu defnyddio; maent yn aros ymhellach i fyny mynydd na'r defaid ac yn pori'r ardaloedd nad ydynt fel arfer yn hygyrch i ddefaid. Pwynt pwysig arall wrth asesu'r lleoliad yw nodi ystyr sydd yn ychydig yn wahanol i'r defnydd arferol y gair, sef *bwlch* 'hafn, hollt, toriad'. Mae yna hafn yn y man.

Bwlch Glas SH 608549

Mewn llawer man, y lliw llwydwyrd d yw'r glas yn yr enw. Bwlch-glas 1838 AO.

Bwlch Gwynt SH 606565

Enw addas iawn am fwlch; fodd bynnag, drwy ddefnyddio'r term *gwynt* 'chwyth, chwa' ar gyfer y bwlch, byddai'n tueddu i ddangos bod hwn yn fan gwyntog iawn. Mae gan y cwm isod yr enw lleol Cwm Hetiau [Cwm Ffynnon Coeg], oherwydd yn nyddiau cynnar y rheilffordd i fyny'r mynydd, roedd y cerbydau ar agor. Wrth gyrraedd y bwlch, byddai hyrddiad o wynt yn aml yn chwythu'r hetiau oddi ar ben teithiwr diarwybod ac i mewn i'r cwm islaw.

Bwlch Llechog SH 606566

Llech 'llechfaen, carreg wastad' + *-og* 'cysylltiad â'; yn rhoi syniad o ardal gyda chreigiau gyda llethrau arosgo, sydd yn union beth sydd i'w weld wrth edrych ar y creigiau o'r dyffryn.

Bwlch Maenderyn SH 605530

Maen 'carreg' + (a)deryn. Fel arfer y gigfran yw'r aderyn sy'n gysylltiedig â mannau creigiog uchel yw'r gigfran; fodd bynnag, mae'r hebog glas 'llamysten' i'w gweld yn aml yn uchel ar ochrau'r cymoedd yn edrych allan am ysglyfaeth posibl.

Bwlch Maenllys SH 604570

Mae'r gair maen 'craig, carreg' yn syml; ond wedyn, rhaid penderfynu beth yw'r elfen olaf: *llys* 'llysnafedd, cen'; *llys* 'planhigion, llystyfiant'; neu, llygriad *llus* 'aeron glas'. Byddai unrhyw ddechongliad o'r elfen olaf yn yr enw yn bosibl.

Bwlch Maesgwm SH 572559

Maes 'ardal o dir agored' + *cwm* 'dyffryn', ond yr enw gwreiddiol oedd Bwlch Adwy'r Waen 1838 AO.

Bwlch Main SH 606539

Mae'r bwlch yn un *main* 'tenau'; ond rhaid cofio *main* a) fel hen ffurf ar y gair *maen* 'carreg' a b) ffurf lluosog *maen* 'carreg'. Bwlch-y-main 1838 AO.

Bwlch Moch SH 633553

Fel arfer mae hi'n haws derbyn *moch* 'baedd, hwch' yn hytrach na'r ffurf *moch* 'buan, cynnar', yn gyfystyr a'r Hen Wyddeleg *mó*, *mos*-, *mus*-, Gwyddeleg Canol *moch* 'cynnar'.

Bwlch Nudd SH 618552

Mae'r bwlch 'holtt, agen' yn un uchel iawn, ac mae'n debyg mai'r cyfeiriad at gymylau rhwyg sydd i'w gweld yma yn aml yw'r *nudd* 'tawch, niwl'. Hefyd, mae Nudd yn ffurf Cymraeg Canol o'r enw Nodens, duw 'Celtaidd'; a Nudd oedd tad Gwyn ap Nudd – sef brenin y Tylwyth Teg a rheolwr 'isfyd' Annwfn.

Bwlch Uffern SH 611553

Mae'r bwlch penodol hwn yn un bach felly y synnwyr *bwlch* 'rhych, toriad, rhigol' yn well i ben yr hafn fawr hwn. Mae'n debyg bod y gair *uffern* yn cael ei ddefnyddio'n ffigurol yma i ddisgrifio lle anodd a pheryglus iawn i ddod o hyd i'ch hunan ynddo, fel yn gorfod mynd yno i adfer defaid.

Bwlch y Saethau SH 614542

Arweiniai'r bwlch at safle, sydd yn ôl chwedloniaeth, brwydr olaf y Brenin Arthur. Tybed os cyfeiriad tuag at y creigiau fertigol main oedd y *saethau* 'arfau hirfain'. Bwlch y Saethe 1775 Llawysgrif Bangor.

Bwlch yr Wyddfa SH 610557

Nid yw'n llwybr trwy ddyffryn, ond dyma'r unig ffordd drwodd rhwng clogwyni mawr i ran uchaf y mynydd, ac o'r herwydd fe'i defnyddir gan y rheilffordd a Llwybr Llanberis.

Bwlch yr Eisteddfa SH 647557

Eisteddfa 'eisteddle, sedd, cadair', oherwydd ffurf fel hen sedd Canoloesol neu yn syml gyda'r synnwyr o safle i orffwys; rhaid nodi mai Gorffwysfa oedd yr enw ar yr hen westy ar gopa'r bwlch; Pen y Pass yw'r enw ar y mapiau heddiw, ond Pen Pas ar lafar yn lleol. Fe welir Eisteddfa Gurig ar flaen Dyffryn Rheidiol hefyd. Yn ol chwed lleol, yr oedd cawres o'r dyffryn yn cludo llwyth o gerrig gwynion yn ei barclodiad er mwyn eu rhoi ar fedd ei gwr; yn anffodus fe dorrodd llinyn ar ei

farclodiad a chwypodd y cerrig cwarts i gyd i'r llawr. Yr enw ar y tomen o gerrig gwynion a oedd yn agos at gopa'r bwlch oedd Barclodiad y Gawres. sedem peris 1198 Siarter Aberconwy, Bwlch yr eisteddfa c.1700 Parochialia, Bwlch yr Eisteddfa 1795 John Evans Map of North Wales.

Yn y llyfr **Beddgelert, it's facts, fairies and folk-lore 1899 DE Jenkins, WB Jones** cyfeirwyd at dwy bentwr fawr o gerrig, un ohonynt wedi'i wasgaru'n llwyr pan godwyd yr adeiladau, a'r llall yn cael ei ddinistrio'n rhannol er mwyn cael y cerrig oedd ynddo'. Canfuwyd cist a rhai arteffactau yn yr un gyntaf a ddinistriwyd. Ychydig islaw, ar ochr Llanberis, yr oedd rhyw saith neu wyth o feddau hirion sydd yn awr wedi eu dinistrio. Mae'n rhaid bod y lleoliad yn dal yn bwysig am amser hir, oherwydd soniodd Edward Lhuyd tua 1700 i'w dywysydd i'r ardal gerdded naw gwaith o amgylch un o'r carneddau 'gan ailadrodd Gwedd i'r Arglwydd mor gyflym ag y gallai erioed'.

Mwynyddoedd.co.uk